

BOLDEWINUS SCELEWERT

door F.J. Kossmann en J.A. Kossmann-Putto

De hond was te groot en te wild voor de kleine kamers van het jonge echtpaar Kossmann. Elke bezoeker zat in doodsangst rechtop en stil om zijn hartelijke maar wel erg doortastende enthousiasme te ontgaan. Verhalen over de uitgelaten herder uit de jaren vijftig behoren nog steeds tot de familiefolklore, en ook de jongste kleinkinderen kennen zijn naam. Deze hond nu heette Boldewinus Scelewert.

De reden om een Leidse hond in de jaren vijftig te noemen naar een Kamper notabele uit het midden van de veertiende eeuw lag in de dissertatie van J.A. Kossmann-Putto, *Kamper Schepenacten* (1955) die ongeveer tegelijkertijd met de hond verscheen. In de schepenacten, optekeningen van zogenaamde vrijwillige rechtspraak die in zekere zin met notariële akten zijn te vergelijken, komt keer op keer Boldewinus Scelewert voor, als herbergier, als schout, als belangrijk man in de Kamper gemeenschap. Wij geloven niet dat we iemand te kort doen wanneer we deze ‘persoonlijke herinneringen aan Kampen’ niet wijden aan bijvoorbeeld de generaties medewerkers van het Gemeentearchief, of van het Frans Walkatearchief, of aan de hartelijke en onvermoeibare Kamper historicus K. Schilder, maar aan Boldewinus Scelewert.

Al te persoonlijk kunnen deze herinneringen natuurlijk niet zijn. We kennen Scelewert vooral uit de *Kamper Schepenacten*, en de jaren dat we hem daarin zien optreden lopen van 1315 tot 1337.¹ Twee-en-twintig jaar uit een mensenleven, misschien bijna de helft van zijn bestaan. En dan nog, het zijn ambtelijke en formele gegevens, de neerslag van rechtshandelingen, geen weergave van zijn persoon. We weten meer van de kleine maar machtige aan de Hanze gelieerde stad waar Scelewert woonde, dan over de man die minstens een kwart eeuw één van de zeer vooraanstaande personen in Kampen was.

Scelewert is de meest genoemde persoon in de *Schepenacten*, die met 117 vermeldingen (als schout en als particulier) zijn collega-schout Gosen van Onden (108 vermeldingen in de vergelijkbare tijdspanne 1338 e.v.) achter zich laat. We kunnen alleen op grond van wat omslachtige redeneringen Scelewerts geboortedatum proberen vast te stellen. In 1315 had hij twee kinderen, hij was dus uiterlijk in 1313 getrouwd. Hoe oud hij toen was valt moeilijk te zeggen, maar we kunnen veilig aannemen dat hij tussen 1385 en 1393 is geboren. Gezien zijn huwelijk met de dochter van de notabele Aalt Dobelaer zal ook Boldewinus van nette Kamper familie zijn geweest.

De akte van 1315 (opgenomen in KS nr. 122) betreft niet Scelewert zelf maar zijn

Johanna Kossmann-Putto en Boldewinus Scelewert in Leiden, 1954.

gade Voyse. Zij was keurmedeplichtig, wat een lichte vorm van onvrijheid inhield - niet veel meer dan de verplichting een enkel voorwerp uit de erfenis aan de bisschop te betalen.² Uit die keurmedeplichtigheid wilde zij nu met haar twee kinderen ontslagen worden. De proost van Deventer legde namens de bisschop van Utrecht vast dat hij hiermee accoord ging nu zij anderen bereid had gevonden in haar plaats te treden. Die bereidheid geeft al aan dat de plicht niet als zeer belastend ervaren werd. Keurmedeplichtigheid vererfde in vrouwelijke lijn, zodat de akte niet alleen Voyse en haar toen vermelde kinderen vrij maakte, maar ook toekomstige kinderen en al hun erfgenamen. Bij haar huwelijk met Boldewinus had men kennelijk geen reden gezien haar keurmedeplicht op te laten heffen, in 1315 zag men die blijkbaar wel.

Voyse mocht dan enigszins onvrij zijn geweest, ze kwam uit een welgestelde familie. Haar vader, Aalt Dobelaer (die, constateren wij, ook pas later reden had gezien zijn vrouw van de keurmedeplicht te doen ontslaan³) had door heel Salland bezittingen. Van de bisschop hield hij in Eerde, Drente, Vollenhove en elders goederen in leen.⁴ De verhouding tussen beide gezinnen was uitstekend. Voyses jongere zoons, geboren na de in het stuk van 1315 genoemde Kerstiaan (die geestelijke werd) en Armgard (die kennelijk ongehuwd bleef) werden respectievelijk naar vader Boldewinus en grootvader Aalt vernoemd. Broeder Aalt jr. had een dochter Voyseke. Over Scelewerts eigen familie weten we niets - behalve dan dat zijn moeder in 1327 nog leefde en Boldewinus toen namens haar 'shot' betaalde. Dat betekent dat zij eigen vermogen bezat en versterkt het beeld dat Scelewert van goede familie was⁵. Zijn jongste zoons traden in zijn voetsporen. Zij komen regelmatig in de bronnen voor als schout of schepen. Boldewinus senior diende zijn stad in de loop der jaren als schout, als voogd van de 'vitte' op Schonen, als schepen en raad en als afgezant. De eerste vermelding van zijn bezigheden dateert uit 1317. De bisschop van Utrecht had de stad Kampen dat jaar het recht om belasting te heffen op de gruit verpacht. Gruit (waarschijnlijk gabel) was een giststof die bij het bierbrouwen gebruikt werd. De stad verpachtte het nieuw verworven recht meteen weer aan Scelewert, tot 1324 toen zij het zelf ging beheren. Het gruitrecht vormde voor Scelewert geen dagtaak en het is de vraag of het hem uiteindelijk financieel voordeel opleverde: de afrekeningen betreffen betalingen van de stad aan Boldewinus in plaats van omgekeerd.⁶ In deze jaren zien we ook waaraan Boldewinus zijn achternaam, 'de schele waard' te danken zal hebben gehad. Over de ernst van zijn oogafwijking kunnen we niets zeggen (veel meer tijdgenoten werden als 'de schele' aangeduid), over de herberg daarentegen wel. Boldewinus was herbergier van een net etablissement, waar keurige heren kennelijk best gezien wilden worden. De status van de herberg valt af te leiden uit de vermelding er van in contracten waarin van 'leistung' sprake is. Een belofte tot leistung, ook wel 'inliggen' genoemd, diende als garantie dat iemand die aanzienlijke schulden aanging die ook werkelijk zou betalen: de schuldenaar en door hem gestelde borgen beloofden om, wanneer dit niet op tijd gebeurde, hun

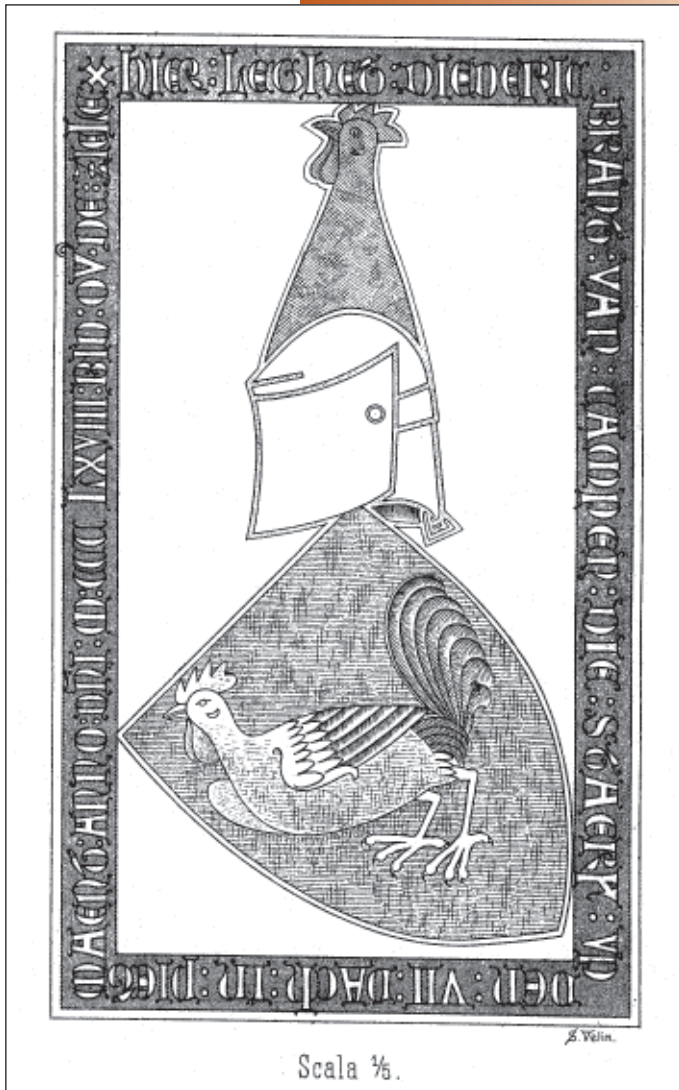
intrek te nemen in een daartoe aangewezen herberg. Zij moesten daar logeren en eten - en dus fors besteden - tot de schuld was voldaan. Zo'n leistungbelofte deden vooral edelen, ridders of andere aanzienlijken. Het systeem werd, nadat het in 1328 waarschijnlijk om administratieve redenen uit het register van de schepenaakten verdween, in 1332 afgeschaft, waarom is onduidelijk.

Boldewinus Scelewert deed meer dan gelegenheid tot leistung bieden. Regelmatig⁷ trad hij in een leistungcontract voor anderen als borg op. Vaak staat niet vermeld in wiens herberg het inliggen moest plaatsvinden, maar in het algemeen mocht de waard niet in zijn eigen herberg verblijven als de daad bij het woord gevoegd diende te worden. In één document wordt dan ook nadrukkelijk bepaald dat het Scelewert verboden was dit in zijn eigen bedrijf te doen (KS nr. 256). Waarom nam Scelewert de verantwoordelijkheid die zulk borgstaan met zich meebracht op zich? Veel contracten werden in herbergen gesloten. Waard Boldewinus was zijn vooraanstaande gasten kennelijk graag ter wille wanneer zij een borg nodig hadden. Anderzijds toonden schuldenaar en schuldeiser door hem onder de borgen op te nemen dat zij hem als een welgestelde man van gewicht beschouwden. Of in de praktijk het inliggen veel voorkwam is de vraag⁸.

Boldewinus Scelewert zal in 1332 al geen waard meer zijn geweest. Op 10 februari 1331 komt hij voor het eerst in de bronnen voor als schout van Kampen en dat lijkt een ambt dat moeilijk met het herbergierschap te verenigen is⁹. Scelewerts nieuwe taak als schout was niet zijn eerste optreden in een publieke functie. Toen op 31 mei 1327 de Utrechtse bisschop Jan van Diest (1322-1340) eindelijk tot priester gewijd was en voor het eerst zelf een mis kon opdragen woonde Scelewert die plechtigheid (ongetwijfeld namens zijn stad, wellicht als schepen) bij.¹⁰ In 1330 was hij met enkele stadgenoten scheidsrechter in een conflict tussen de stad Zwolle en een mr Johan de Valkenaer, een Hollander die zich benadeeld achtte.¹¹ Op 17 januari 1331 vaardigde Kampen Scelewert en Henric heer Eynoutszoon af naar de plechtige bezegeling van de verkoop van de heerlijkheid Diepenheim aan de bisschop.¹² Een paar jaar eerder was hij opgetreden als borg voor de bisschop toen deze een aanzienlijke schuld bij een Keulse wijnhandelaar had.¹³ In het laatste geval maakte Scelewert gebruik van zijn eigen zegel.

Het is aardig om te zien dat Scelewert in januari 1331 de stad vertegenwoordigde als getuige van de bisschop en een maand later, formeel gesproken, zich namens de bisschop naar de stad begaf. De schout was immers officieel een ambtenaar van de landsheer, die optrad als diens vertegenwoordiger. In de veertiende eeuw werd hij weliswaar nog door de bisschop aangesteld, maar de stad had doorslaggevende invloed op zijn benoeming verworven - hij legde zijn ambtseed dan ook niet alleen aan de bisschop af, maar ook aan de stad.¹⁴ Alle schouten behoorden tot welgestelde grondbezittende families die schepenen en raden leverden.

Klaarblijkelijk was het schoutambt geen levensvervulling. Scelewert oefende de functie van februari tot november 1333 uit (KS nrs 376, 469) en daarna pas weer van

De grafplaat van Diederik Brant, met als randschrift 'Hier leghet Diederic Brant van Campen, die staerf up den vii. dach in pietmaent (augustus) anno domini m ccc lxxviii. Bid over de ziele'. Brant was afkomstig uit een van de notabele Kamper families. Hij was in 1368 schepen, en reisde met Willem Murr als afgevaardigde van zijn stad naar een Hanzedag in Lübeck (*Die Recesse... der Hansetage I*, nr 465). Daarna vergezeld hij kennelijk Murre, die dat jaar voogd was, naar Schonen. De bronzen plaat werd later van Schonen naar het universiteitsmuseum in Lund overgebracht.

mei 1336 tot ten minste november 1337 (KS nr 630). In de tussenliggende jaren waren het wisselende personen die de taak op zich namen, en pas toen in 1339 Gosen van Onden schout werd koos men voor continuïteit: hij bleef in functie tot 1345.¹⁵

Als schout sprak Scelewert recht over zware misdaden en in zaken waar mensen van buiten Kampen bij betrokken waren. Hij moest bovendien bij bepaalde rechtshandelingen ten overstaan van schepenen aanwezig zijn. Verantwoordelijke taken, maar een vertegenwoordiger namens de landsheer bij de stad was hij in de praktijk niet meer. Hoeveel tijd alle werkzaamheden namen is moeilijk te zeggen. In 1332 komt Scelewert afgezien van de zomermaanden (wanneer veel Kamper kooplieden naar Schonen trokken) het hele jaar door als schout in de *Schepenacten* voor - maar de 21 dagen in kwestie betreffen alleen zijn optreden in de vrijwillige rechtspraak. Zijn ongetwijfeld uitgebreidere bezigheden als rechter blijven onbekend.¹⁶

Gezien zijn juridische ervaring lag het voor de hand dat Scelewert ook gevraagd werd op de Kamper vitte in Schonen als voogd op te treden. Schonen speelde een belangrijke rol in de Kamper economie. Elke voorzomer trokken de Hanze-kooplieden uit Duitse en Nederlandse steden naar het Zuid-Zweedse schiereiland Skanör (Schonen), ten zuiden van Malmö. Belangrijke steden beschikten daar over een stuk grond, hun 'vitte' waar de kooplieden rond 25 juli hun kamp opsloegen. Ze bleven er tot september. Op de vitte, en tijdens de hele reis, gold voor hen het Kamper stadsrecht met bovendien allerlei bepalingen die het stadsbestuur speciaal voor Schonen uitvaardigde. Hoofd van de tijdelijke dependance van de stad was de door het stadsbestuur benoemde voogd, die er bestuurde en rechtsprak.¹⁷

Van een aantal veertiende-eeuwse Kamper voogden kennen wij de naam: van Ecbert Clinghe,¹⁸ Thomas Touslagher¹⁹, Willem Murre en Henric Sac.²⁰ Scelewert wordt omstreeks 1330, evenals Ecbert Clinghe, aangeduid als 'voorheen alderman te Schonen'. De term 'alderman' betekent hetzelfde als 'voogd', en de Hanze-historicus Meilink constateerde dat na 1326, toen Kampen officieel rechtsmacht op Schonen kreeg, alleen nog van 'voogd' sprake was.²¹ Scelewert was dus voor of in 1326 in Schonen, en aangezien hij tot 1324 de stadsgruit beheerde is hij waarschijnlijk in 1325 (schepenen en) alderman geweest. Was dat de enige keer? In 1335 reisde een Boldewinus als afgezant van Kampen naar Noorwegen. Het was niet ongevoerd zo'n taak te combineren met het voogdamt en dat kan ook hier het geval zijn geweest. Maar de Oudste Foliante geeft de bode naar Noorwegen Boldewinus de titel dominus (heer) die voor Scelewert nergens elders wordt gebruikt. Overigens komt Scelewert in dat jaar niet in de KS voor en kan hij toen op reis zijn geweest.²²

Het was een wonderlijke gemeenschap waar hij minstens eenmaal drie maanden lang de leiding over kreeg. Tussen de kampementen van Bremen, Rostock en Zutphen woonden de Kamper kooplieden. Aan de westkust van het eiland brachten Deense vissers de haring die zij voor de kust in overvloed gevangen hadden aan wal. Die haring werd verhandeld en gezouten, heel Schonen was vol met naar vis rui-

kende mannen - voor ander gezelschap moest men naar het vlakbij gelegen plaatsje Skanör. Wie gedurende de zomer overleed werd begraven in de kerk van Skanör. Twee veertiende-eeuwse bronzen grafplaten zijn bewaard gebleven, die kennelijk in de winter in Kampen waren gemaakt en de volgende zomer op het graf van de koopman geplaatst werden.²³ Kamper kooplieden brachten onder andere wijn en zout (dat uit de Golf van Biscaye kwam) mee naar de vitten. In feite was het schiereiland de hele zomer één gigantische jaarmarkt. Aangezien de Kamper handel in Schonen van haast even groot belang was als die van de grote Duitse Hanzesteden had de voogd ongetwijfeld een zware taak. Scelewert moet blij zijn geweest wanneer hij aan het einde van het seizoen naar huis terug kon.

In de jaren toen Boldewinus Scelewert leefde ging Kampen op de schop. In het noorden verrees wat later de Oude Hagen ging heten, er werd gegraven aan de stadsgracht en gebouwd aan de muren. De IJsseloever werd bij de stad getrokken, en wanneer Scelewert van zijn reizen terugkeerde was het dan ook een recent stadslandschap dat voor hem opdoemde. Ten minste vanaf 1330 woonde hij naast zijn zwager Aalt Dobelaer jr aan de Vismarkt (KS nr 370), dus in een nieuw deel van de stad. Tot ongeveer 1300 had Kampen tot de Oude Straat gereikt, daarachter lag het terrein waar schepen meerden aan de IJsseloever. Tussen 1300 en 1350 rukte de stad op naar de IJssel en de huidige Voorstraat ging als Waterstraat de grens van de bebouwing vormen.²⁴ Scelewert kocht te eniger tijd met Dobelaer grond tussen de Oude Straat en de Waterstraat, recht tegenover het huis van Gerardus van der A dat in die jaren door de schepenen in gebruik werd genomen en uitgroeide tot het huidige raadhuis. Wanneer werd het gebied rond de Vismarkt bebouwd? In 1320 vergaderden de schepenen al in wat toen nog het huis van Van der A heette en vijf jaar later was al sprake van het er achter gelegen wijnhuis, dat de stad eveneens van Van der A huurde.²⁵ In 1333 verkocht Dobelaer zijn huis (KS nr 450), maar Scelewert bleef tot zijn dood aan de Vismarkt wonen (KS nr 828), in het nieuwe hart van de stad. Vanuit zijn woning was het een prettige korte wandeling door de Oude Straat naar het Rechthuis waar hij als schout recht sprak. Even verderop werd de Nicolaaskerk verbouwd: vanaf 1325 werd bij testament aan de kerk geld vermaakt ten behoeve van die verbouwing, en ook Scelewert droeg bij. Samen met familie en vrienden bracht hij geld bijeen voor 'het altaar van de tweede mis in de parochiekerk van onze stad Kampen' dat kennelijk door hen werd gesticht.²⁶ Aangezien een van de participanten, Curland Dobelaer, al in 1325 stierf (KS nr 207) kan de schenking uiterlijk in dat jaar gedaan zijn. Het is verleidelijk te denken dat heer Kerstiaan, Scelewerts oudste zoon, de bediening van dit grotendeels door zijn familie gefinancierde altaar kreeg: in akten uit 1329 (KS nr. 340, 344) is sprake van 'zijn' altaar en aangezien er, lijkt het, in 1325 nog maar één was²⁷ valt Kerstiaan moeilijk elders in de stad te plaatsen. Toen de schenking in 1339 door de bisschop werd bevestigd, wellicht ter gelegenheid van een verplaatsing van het altaar in verband met de ver-

bouwing van de kerk, waren veel van de schenkers al jaren overleden. Curland Dobelaer was de eerste, Herman Key stierf voor 1335 (KS 499), Aalt Dobelaer jr voor september 1337 (KS 624). Heeft Scelwert zelf de bevestiging nog meegemaakt? Zoals zo veel in zijn leven blijft ook dit onzeker. Maar zou het niet mooi zijn om hem omringd door zijn zoons en dochter een mis te zien bijwonen, door heer Kerstiaan opgedragen op het Barbara-altaar in de Nicolaaskerk?

Noten:

1. De vermelding van zijn naam in een document van 1339 kan van na zijn dood zijn, zie hieronder.
2. Voor het soort voorwerpen zie *Kamper Schepenacten* (KS) nr 122; *Boeck van Rechten der stad Kampen*, Overijsselsche stad-, dijk- en markerechten I, i, 11, art. xxv.
3. In 1325 (KS nr 207) treedt Aalts vrouw Ella kennelijk als vrije op en ook Voyses, waarschijnlijk jongere, broers kennen we slechts als vrije burgers.
4. S. Muller Fzn, *Registers en rekeningen van het bisdom Utrecht*, II, 742. Zijn zoons Aalt jr. en Curland waren kooplieden en Schonenvaarders (KS nr 173).
5. Gemeentearchief Kampen, Inventarisnr 3, Oudste Foliand, folio 141 verso.
6. Zie J.A. Kossmann-Putto, 'Financial policies of Kampen', *Miscellanea mediaevalia in memoriam Jan Frederik Niermeyer* (1967), 310.
7. KS nrs 184, 206, 215, 257, 259, 260.
8. Zie echter KS, hfdst. II, 39 met een fraaie bepaling uit Arnhem die wijst op daadwerkelijk inliggen, en aandacht voor het element van 'conspicuous consumption' dat bij leistung een rol kon spelen.
9. De laatste vermelding van de herberg van Boldewinus, KS nr. 259 is van mei 1326.
10. Muller, *Registers I*, 19. Lijst van uitgaven bij de eerste mis... (o.a.) Baldvino Scelwert 12 lb., domino Johanni Redenc (schout van Salland) 17 lb.
11. G.J. ter Kuile, *Oorkondenboek van Overijssel* (6 dln. Zwolle 1963-1969) IV, nr 957, 12 dec. 1330).
12. J.W. Berkelbach van der Sprenkel, *Regesten van oorkonden betreffende de bisschoppen van Utrecht...* (Utrecht 1937) nr. 986. Oudste Foliand folio 145 verso noemt Henric [Eynouts] 'Henricus Junior'. De stad vergoedde beider reiskosten.
13. Berkelbach, *Regesten*, nr.809.
14. *Boeck van Rechten*, 82 (een bepaling van omstreeks 1340). Zie ook KS, hfdst. I, 8-9 en K. Schilder, *Van raad tot municipaliteit* (Kampen 1985).
15. Zie de lijst bij Schilder, *idem*, 16.
16. Het archief van het schoutengerecht is pas vanaf 1573, dat van het schepengerecht vanaf de vijftiende eeuw bewaard gebleven.
17. P.A. Meilink, *De Nederlandsche hanzesteden tot het laatste der XVe eeuw* (Den Haag 1912), 212 e.v. neemt de Kamper vitte als voorbeeld bij zijn beschrijving van de regels op Schonen. Zie ook F.D. Zeiler, 'Kampen en de Sont', *Kamper Almanak* 1997, 131-140.

18. Oudste Foliant, folio 138 recto.
19. *Hansisches Urkundenbuch* III, 343 (1352).
20. Schilder, *Van raad tot municipaliteit* I, 217.
21. Meilink, *Hanzesteden*, 210, nt 6. Hij toont dit ook voor andere steden aan.
22. *Hansisches Urkundenbuch* II, 248 Oudste Foliant folio 270 verso. Zie ook D. Schäfer, *Das Buch des lübischen Vogts auf Schonen* (Halle, 1887), cxxxvi e.v. voor de combinatie van afgezant en voogd.
23. Zie C.N. Fehrmann, *Kampen vroeger en nu* (Bussum 1972), 13 en vooral Schäfer, *Buch des lübischen Vogts*, cxlviii e.v. met afbeelding van beide grafplaten. Zie ook Zeiler, 'Kampen en de Sont', 136-137 en op 133 een foto van de St. Olafskerk van Skanör.
24. B.M.J. Speet, *Historische stedenatlas van Nederland*, IV, Kampen (Delft 1986), 17.
25. Oudste Foliant, folio 135 recto (1320) en 40 vs. (1325).
26. KS nr 213 (febr. 1325). Zie ook J. Nanninga Uitterdijk, *Geschiedkundig overzicht en merkwaardigheden*. (Kampen [1878]), 120. Bevestiging door de bisschop (1339): J. Don, *De archieven der gemeente Kampen* II, 170, regest nr 5 en Berkelbach van der Sprenkel, *Regesten*, nr. 1258.
27. Nanninga Uitterdijk, *Overzicht*, 119 e.v.